International Journal of Advance and Applied Research (IJAAR)
Peer Reviewed Bi-Monthly
ISSN – 2347-7075
Impact Factor –7.328
Vol.9 Issue.3 Jan–Feb- 2022

अन्यायाविरुद्ध स्त्रीमुक्ती चळवळीचा आवाज

डॉ. सोमा पी. गोंडाणे

राजीव गांधी कला महाविद्यालय पाटण तालुका जीवती जिल्हा चंद्रपूर – ४४२९०८

Email- bodhibandhu@gmail.com

सारांश

प्राचीन भारतीय संस्कृतीत स्त्रीला खूप आदराचे स्थान मिळाले आहे. भारताचा स्त्री मुक्ती संग्राम हा पाश्चिमात्य देशांच्या स्त्री लढ्यापेक्षा वेगळा आहे. पाश्चिमात्य देशांत 'प्रबोधनकाळ'च्या सामाजिक वातावरणाने स्त्रियांमध्ये नवचैतन्य संचारले होते. आणि लोकक्रांतींतर्गत महिला समाजानेही आपल्या सामाजिक-राजकीय हक्कांसाठी लढायला सुरुवात केली होती. भारतासह वसाहतवादी रचना असलेल्या समाजांमध्ये स्त्रीमुक्तीची घटना विविध मार्गाने घडली असल्याचे दिसून येते . 19 व्या शतकाच्या उत्तरार्धात, राष्ट्रीय लोकशाहीचा काळ , प्रबोधनाचे प्रकटीकरण आणि याचाच परिणाम म्हणून , पितृसत्ता, निरंकुश मध्ययुगीन सरंजामशाही, दडपशाही विरुद्ध एक नवीन स्त्रीमुक्ती चेतना प्रस्थापित झाली. 19 व्या शतकाच्या उत्तरार्धात उच्च मध्यमवर्गीय शिक्षित वर्गातील स्त्रिया आणि 20 व्या शतकाच्या सुरुवातीला, विशेषत: स्वदेशी चळवळीदरम्यान सामान्य मध्यमवर्गीय महिलांमध्ये नव्या राष्ट्रीय मुक्तीच्या चेतनेसह , त्यांच्यात सामाजिक हक्काची भावना , निर्माण झाल्याचे दिसून येते . 19व्या शतकाच्या शेवटच्या दोन दशकांत महिलांच्या नेतृत्वाखाली महिलांच्या हक्काच्या चळवळींनी सामाजिक चळवळींचे रूप धारण करण्यास सुरुवात केली. पंडिताबाई, सावित्रीबाई फुले ,भिकाजी कामा, एनी बेझंट, सरोजिनी नायडू, राजकुमारी अमृत कौर, विजयालक्ष्मी पंडित, दुर्गाबाई देशमुख, कमलादेवी चटोपाध्याय, अरुणा असफ अली, सुचिता कृपलानी,कॅप्टन लक्ष्मी सहगल आदींनी महिलांच्या मुक्ती करिता विविध प्रकारचे आंदोलन केले आणि महिलांकरिता विविध कल्याणकारी संस्था स्थापन केल्या.

याशिवाय 20 व्या शतकाच्या पहिल्या दशकात स्वदेशी चळवळीतील नेत्यांच्या प्रभावापासून सामान्य जनतेमध्ये नव चैतन्य निर्माण झाले. याच प्रभावापासून महिला समाजही अस्पर्श राहिला नाही. या शतकाच्या दुसऱ्या आणि तिसऱ्या दशकात स्त्रियांच्या सामाजिक प्रबोधनाच्या क्षेत्रात येणारी एक विशेष घटना म्हणजे 'गांधी' यांनी मांडलेली स्त्रीमुक्तीची सैद्धांतिक संकल्पना. राष्ट्रीय चळवळीतील महिलांच्या व्यापक सहभागाचा त्यांनी व्यावहारिक उपयोग करून घेतला. ते राजकीय, सामाजिक जीवनात आणि राष्ट्रीय चळवळींमध्ये महिलांच्या सहभागाच्या बाजूने होते. एकोणिसाव्या शतकातील उच्चभ्रू समाजाने सुधारणांच्या व्याप्तीच्या बाहेर, गांधीजी आधुनिक भारतात पहिल्यांदाच सामान्य भारतीय स्त्रीला सामोर

केले .भारतातील महिला चळवळ ही लोकशाही चळवळीचा एक महत्त्वाचा भाग आहे. गेल्या दशकात विविध राजकीय आणि सामाजिक चळवळींमध्ये महिलांनी मोठ्या प्रमाणात सहभाग घेतला आहे. उदाहरणार्थ, दंडकारण्य, बिहार क्रांतिकारी शेतकरी संघर्ष, काश्मीर आणि ईशान्येकडील राज्यांतील राष्ट्रीयतेची चळवळ, आंध्र प्रदेशातील दारूबंदी चळवळ. या चळवळी भारतीय समाजातील वाढत्या सामाजिक विरोधाभास दर्शवतात. महिला चळवळीच्या विकासासाठी परिस्थिती योग्य आहे. असे असले तरी महिला चळवळीतील मुख्य प्रवृत्ती 'स्वायत्त महिला चळवळी' स्तब्धतेच्या संकटाला तोंड देत आहे. महिलांवर प्रतिगामी आणि जातीयवादी शक्तींचा वाढता प्रभाव हा त्यांच्या चिंतेचा विषय आहे. त्याचबरोबर महिला चळवळ पुढे नेण्यासाठी राजकिय नेतृत्वाचा अभाव असल्याचे दिसते . खरे तर आजच्या स्त्री चळवळीवर हे वैचारिक आणि राजकीय संकट आहे. युरोप-अमेरिकेतील भांडवलशाहीच्या विकासासह, कुटुंब रचनेतील बदलांमुळे अशी भौतिक परिस्थिती निर्माण झाली आणि विरोधाभास अधिक तीव्र झाले, त्यामुळे समान हक्कांसाठी स्त्रियांची चळवळ उभी राहिली. प्रत्येक देशात महिलांनी केलेल्या निषेधाची आणि बंडाची उदाहरणे आहेत. मग ते कमकुवत असोत वा बलवान. परंतु महिलांच्या मुक्तीसाठी महिलांनी केलेल्या चळवळी भांडवलशाहीच्या विकासानंतरच उदयास आल्या. भांडवलशाही देशांचा आणि तिसऱ्या जगातील देशांच्या गेल्या दोन शतकांच्या स्त्री चळवळीचा इतिहास एक गोष्ट स्पष्टपणे दाखवतो की, स्त्री चळवळ केवळ आर्थिक आणि राजकीय , सामाजिक ,शैशणिक संघर्षाचा भाग आहे. एकोणिसाव्या शतकाच्या उत्तरार्धात आणि विसाव्या शतकाच्या पूर्वार्धात, साम्राज्यवादविरोधी मोहिमेचा एक भाग म्हणून समाजवादी आणि कामगार संघटनांच्या चळवळींच्या बरोबरीने त्यांच्या राजकीय हक्कांसाठी स्त्रियांची चळवळ उदयास आली.

प्रस्तावना

भारतातील स्त्रीमुक्तीचा प्रश्नही भारतीय समाजाच्या क्रांतिकारी बदलाशी पूर्णपणे निगडीत आहे. भारतीय महिलांना समाजात मूलभूत लोकशाही अधिकार मिळत नाहीत. स्त्रियांवरील पितृसत्ताक दडपशाही आणि शोषण, तिची आर्थिक अवलंबित्व, सरंजामी मूल्यांमुळे पुरुषांच्या दबाव तंत्रामुळे स्त्री वर्गाचा एक मोठा भाग विविध अधिकारापासून रोखून ठेवला आहे आणि आपल्या अर्थव्यवस्थेचा विकास रोखला आहे, हे देखील उपभोगवादी संस्कृतीमुळे आहे. भारतातील दलाल वृत्ती , भांडवलदार, सरंजामदार आणि सत्ताधारी वर्ग हे पितृसत्ताक, जाती-आधारित सामाजिक संबंध आणि सरंजामशाही विचारसरणीचे समर्थक आहेत, त्याशिवाय ते अर्थव्यवस्थेवर आपला अधिकार राखून आहेत . खोटा प्रचार आणि बळाचा वापर या दुहेरी रणनीतीद्वारे ही व्यवस्था कायम ठेवण्यासाठी यंत्रणा काम करते. त्यामुळे स्त्रीमुक्तीच्या नव्या रणनीतीतील पहिले आणि महत्त्वाचे काम म्हणजे बहुसंख्य महिलांना लोकशाही हक्क मिळवून देणे. त्यासाठी सत्ताधारी वर्ग आणि त्यांची सत्ता यांच्याविरुद्ध संघर्षाची दिशा वळवणे आवश्यक आहे. भारतातील मार्क्सवादी लेनिनवाद्यांनी खऱ्या लोकशाही समाजाची स्थापना करण्याच्या उद्देशाने सत्ताधारी वर्ग आणि त्यांच्या राज्ययंत्रणेविरुद्ध लढा दिला आहे. परंतु स्त्रीमुक्तीचे कार्य त्यांना पूर्ण समजूतदारपणे करता आलेले नाही.

मुख्य शब्द - सरंजामी मूल्य, विधवा,पुनर्विवाह, देशद्रोही, चळवळ, समान, लोकशाहीवादी, चैतन्य, उत्स्फूर्तपणे, समुपदेशन केंद्रे

उद्देश

1) शोषण आणि इतरांच्या विरोधात स्त्री स्वातंत्र्याचा आवाज कोणत्या स्वरूपात व्यक्त झाला

2) स्त्री मुक्ती चळवळीची विविध रूपे जाणून घेणे

3) विविध महिला संघटनांची भूमिका जाणून घेणे

1. सुरुवातीच्या महिला सुधारणावादी चळवळी

एकोणिसाव्या शतकाच्या सुरुवातीच्या सुधारणावादी चळवळींचा उद्देश कायदेशीर आणि सामाजिक माध्यमातून स्त्रियांची स्थिती सुधारणे हा होता. आणि या हालचाली पुरुषांनी चालवल्या होत्या. तसेच सावित्रीबाई फुले पंडिता रमाबाई, , यांनी केवळ शिक्षणासाठीच प्रयत्न केले नाहीत, तर विधवा विवाह आणि निराधार स्त्रियांना घरेही मिळवून दिली. सुरुवातीच्या समाजसुधारकांचा बंगालमधील राजा राममोहन रॉय आणि ईश्वरचंद्र विद्यासागर, महाराष्ट्रातील महात्मा ज्योतिबा फुले, आगरकर आणि रानडे, आंध्रमधील विरासलिंगम यांचा स्त्रियांबद्दलचा सुधारणावादी दृष्टिकोन होता. त्यांनी सती प्रथेच्या विरोधात, विधवा पुनर्विवाहाच्या विरोधात, बालविवाहाच्या विरोधात स्त्री शिक्षणाच्या बाजूने प्रचार केला.

सनातनी ब्राह्मणांनी या सुधारकांचा प्रत्येक पायरीवर विरोध केला आणि उदारमतवादी सुधारकांवर हिंसक अत्याचारांचा सामाजिक बहिष्कार टाकला गेला. एकोणिसाव्या शतकाच्या शेवटच्या दोन दशकांत महाराष्ट्रातील या समाजसुधारकांवर हल्ले झाले. त्यांना धर्मद्रोही आणि देशद्रोही ठरविले. जुन्या प्रथा परंपरा चालीरीती ज्या स्त्रियांवर अन्याय करणाऱ्या होत्या ह्या प्रथा बदलविण्यासाठी या सुधारकांनी प्रयत्न केले त्यांचा कडाडून विरोध केला. सुरुवातीच्या उदारमतवादी सुधारकांना जातीव्यवस्था आणि हिंदू विचारसरणीच्या पितृसत्ताक परंपरांना विरोध करण्यास संकोच वाटत होता कारण ते उच्च जातीचे आणि उच्च वर्गातील होते. परिणामी, पुनरुज्जीवनवाद्यांनी त्यांना धारेवर धरले. नव-पुनरुज्जीवनवाद्यांनी स्वतःला मजबूत संस्थांमध्ये संघटित केले. उदाहरणार्थ, दयानंद सरस्वती यांचा आर्य समाज (1875), विवेकानंदांची रामकृष्ण मिशन (1897) आणि काही प्रमाणात ॲनी बेझंटची मद्रास हिंदू असोसिएशन (1904). जरी त्यांनी हिंदू सुधारकांना विरोध केला, तरीही काही सुधारणांना या लोकांनी समर्थन दिले. उदाहरणार्थ, पुनरुज्जीवनवाद्यांनी बाल विधवेच्या पुनर्विवाहाचे समर्थन केले.

1927 मध्ये राष्ट्रीय स्तरावरील महिला संघटना "ऑल इंडिया वुमेन्स कॉन्फरन्स" च्या रूपाने एकात्मिक स्वरूपात उदयास आली. ब्राम्हण समाज, आर्य नारी समाज इत्यादी पूर्वीच्या प्रादेशिक संस्थांपेक्षा ते वेगळे होते. ते चालवण्यासाठी स्त्रिया स्वत: पुढे आल्या, नेतृत्व स्वीकारले आणि महिलांच्या हक्कांसाठी अधिक क्रांतिकारी वृत्ती दाखवली. हिंदू पर्सनल लॉ ला पूर्णपणे सुधारण्याची मागणी त्यांनी केली.

स्वातंत्र्य संग्रामाच्या सुरूवातीस, गांधींनी पुरुषांना सार्वजनिक ठिकाणी आंदोलन करण्यास आणि राजकीय संघटना तयार करण्यास प्रेरित केले तर महिलांना घरात राहून खादी कातण्यास प्रोत्साहित केले गेले. सुरुवातीला रस्त्यावर येणा-या महिलांबद्दल गांधींनी संकोच दाखवला. महिलांच्या सततच्या प्रयत्नांचे फलित म्हणून त्यांनी देशभक्तीपर गीते गात प्रभातफेरी काढायला सुरुवात केली आणि विदेशी कपडे आणि विदेशी दारू विकणाऱ्या दुकानाच्या समोर आंदोलने केली . गांधींच्या नेतृत्वाखालील राष्ट्रीय चळवळ स्त्रियांना सार्वजनिक जीवनात आणण्यात यशस्वी ठरली, परंतु त्यापैकी बहुतांश उच्चवर्गीय किंवा मध्यमवर्गीय हिंदू महिला होत्या. बाकी समाजावरही त्याचा परिणाम झाला झाला , भारतीय हिंदू समाजातील स्त्रियांच्या स्थितीत प्रत्यक्ष बदल थोडाफार बदल घडवून आला. ज्योतिबा फुले यांची महाराष्ट्रातील चळवळ, पेरियार यांची तामिळनाडूतील चळवळ, आंबेडकरांची दलित चळवळ ब्राह्मणवाद आणि जातिव्यवस्थेची संपूर्ण रचना तसेच पितृसत्ताक व्यवस्थेला आव्हान देण्यात यशस्वी ठरली. सन 1849 मध्ये सनातनी ब्राह्मणांच्या तीव्र विरोधाला न जुमानता फुले यांनी अस्पृश्य महार आणि मांग जातीतील मुलींसाठी शाळा सुरू केली. फुले यांच्या सत्यशोधक समाजाच्या संस्थेच्या सदस्यांनी आपल्या मुला-मुलींना शिक्षण देण्याची शपथ घेणे बंधनकारक केले. फुले यांनी हिंदू ब्राह्मण विधवांच्या मुलांसाठी घरे बांधली. त्यांनी स्वत: अशाच एका मुलाला दत्तक घेतले आणि विधवांवर होणाऱ्या अत्याचाराविरोधात पूणे येथे न्हाव्यांचा संपही केला. स्त्रीच्या बिघडलेल्या अवस्थेवर फुले यांनी अतिशय भावनिक कार्य केले.

तामिळनाडूमध्ये, पेरियार आणखी पुढे गेले. त्यांनी मंगळसूत्राचा त्याग करण्याबाबत सांगितले, महिला आणि पुरुषांचा गणवेश समान असावा, मुलींना मुलांची नावे द्यावीत, पुरुषांनी घरातील कामात मदत करावी आणि मुलांची काळजी घेण्याची समान जबाबदारी घ्यावी असे सुचवले. फुले आणि पेरियार या दोघांनी ब्राह्मण पुरोहित आणि पारंपारिक चालीरीती स्वीकारण्यास नकार देऊन जातिव्यवस्थेच्या विरूध बंड केला. त्यांनी विवाहाचा एक प्रकार सुचवला ज्यामध्ये स्त्री आणि पुरुष यांना समान अधिकार होते. त्यांची विचारधारा लोकशाहीवादी होती. सुरुवातीच्या सुधारणा चळवळींच्या उदारमतवादी स्त्रीवादी धोरणातून ती वाढली. त्यांचा दृष्टीकोन ऐतिहासिक भौतिकवादी नसल्यामुळे, त्यांना सरंजामशाही अर्थव्यवस्थेत महिला अत्याचार आणि जातीय अत्याचाराचे मूळ सापडले नाही तर हिंदू धर्म आणि संस्कृतीत सापडले. काही समाजशास्त्रज्ञांनी या प्रवृत्तीला सामाजिक स्त्रीवादी प्रवृत्ती म्हटले आहे. तेलंगणा आणि तेभागा चळवळीत महिला प्रत्यक्षात सशस्त्र कारवायांमध्ये सामील होत्या. तेभागा आंदोलनाच्या शेवटच्या टप्प्यात किसान सभेच्या कार्यकर्त्यांना भूमिगत व्हावे लागले आणि पुरुषांना गाव सोडून पळावे लागले, त्यावेळी महिलांनीच पुढाकार घेतला होता. आपल्या गावांचे आणि शेतांचे रक्षण करण्यासाठी हिंदू, मुस्लिम, दलित आणि आदिवासी महिलां पुढे आल्या. तेलंगणामध्ये हि महिला सशस्त्र दलाच्या सदस्य बनल्या.

2. समकालीन चळवळ

1960 च्या उत्तरार्धात आणि 70 च्या दशकाच्या सुरुवातीला भारताला हादरवून सोडणाऱ्या सामाजिक-राजकीय चळवळींमधून समकालीन महिला चळवळ उभ्या राहिल्या. दुष्काळ, महागाई, वाढता

भ्रष्टाचार, निवडणुकीच्या राजकारणातील अस्थिरता आणि तीव्र होत जाणारे सामाजिक विरोधाभास यांमुळे उत्स्फूर्त बंडखोरी आणि संघर्ष निर्माण झाले. महिलांसह मोठ्या संख्येने विद्यार्थी आणि तरुणांना आकर्षित केले. या क्रांतिकारी उठावाने स्त्रियांना पारंपारिक सीमा तोडून राजकीय कार्यात सामील होण्याची प्रेरणा दिली. जयप्रकाश नारायण यांच्या प्रेरणेने, विद्यार्थी चळवळीने मोठ्या संख्येने मुलींना एकत्र केले ज्यांनी धैर्याने सामाजिक अडचणींचा सामना केला. महागाईविरोधातील आंदोलनांनी प्रथमच शहरी महिलांना सक्रिय करून रस्त्यावर आणले. महाराष्ट्रातील प्रदीर्घ दुष्काळात हजारो शेतकरी स्त्रिया दुष्काळ निवारणाच्या कामात गुंतल्या आणि समान वेतन आणि कामासाठी आंदोलने केली. पाश्चिमात्य जगाच्या स्त्री मुक्ती चळवळींमुळे शहरी सुशिक्षित स्त्रियांमध्ये एक नवीन चैतन्य निर्माण झाले. या चळवळीच्या दबावामुळे संयुक्त राष्ट्र संघाला ७० चे दशक आंतरराष्ट्रीय महिला दशक म्हणून साजरे करावे लागले. यामुळे जगभरातील महिलांच्या दुर्दशेकडे लक्ष वेधले गेले.

आणीबाणीनंतरच्या लोकशाही हक्कांसाठी आंदोलकानी महिलांच्या प्रश्नांना मोठा आधार दिला. विविध ग्रामीण लढ्यांमुळे महिलांच्या हक्कांचे प्रश्न निर्माण झाले. भोजपूरच्या जमीनदारांच्या विरुद्ध शेतकरी संघर्षात जमीनदारांकडून शेतकरी महिलांवर होणाऱ्या बलात्काराचा मुद्दा उपस्थित झाला. बोधगया संघर्षामुळे महिलेच्या नावावर जमिनीच्या नोंदणीचा प्रश्न निर्माण झाला होता. जमीनदारांच्या विरोधात आंदोलन करणाऱ्या आदिवासी महिलांनी दारूच्या विरोधात आंदोलन केले. अशा प्रकारे खेड्यापाड्यात आणि शहरांमध्ये महिलांशी संबंधित समस्या समोर आल्या. मथुरा-बलात्कार प्रकरणावरील न्यायालयाच्या निर्णयाच्या विरोधात आणि विरोधात झालेल्या हालचालींमुळे महिलांच्या चळवळीला शहरी भागातही चालना मिळाली. या बलात्कारविरोधी चळवळीमुळे मोठ्या शहरांमध्ये केवळ महिला संघटनाच उभ्या राहिल्या नाहीत, तर लहान-लहान शहरांमध्येही महिला संघटना स्थापन झाल्या. या चळवळीवर प्रभाव टाकणाऱ्या महिला जरी क्रांतिकारी राजकीय विचारांनी परिपूर्ण असल्या तरी ही चळवळ उत्स्फूर्त होती. कोणत्याही राजकीय पक्षाला त्याचे नेतृत्व करणे किंवा पुढाकार घेणे शक्य झाले नाही.

1980 मध्ये मथुरा बलात्कार प्रकरणावर चळवळ सुरू झाली आणि बलात्कार कायद्यात सुधारणा करण्यात आली. सुरुवातीला हे आंदोलन सत्तेच्या विरोधात होते. माया, त्यागी, रमीजा बी यांच्यावर पोलिसांनी बलात्कार या सारख्या अनेक केसेस महिला चळवळींनी लोकांच्या निदर्शनास आणून दिले. या संघर्षामुळे लैंगिक हिंसा ही एक सामाजिक समस्या बनली. बलात्कार हा लैंगिक किंवा अनैतिकतेचा प्रश्न नसून स्त्रीवर बळाचा वापर असल्याचे स्पष्ट करण्यात आले. याकडे छळवणूक म्हणून पाहिले पाहिजे. 1981 पर्यंत, महिलांना जिवंत जाळल्या गेलेल्या कुटुंबांविरुद्ध प्रचारामुळे हुंडाबळी ही एक प्रमुख समस्या बनली. याचा परिणाम कुटुंबातील हिंसा आणि शोषणावर लक्ष केंद्रित झाले. महिलांचे मालमत्तेचे हक्क, विविध कायद्यांतर्गत महिलांवर होणारे अन्याय अत्याचार यावर टीका करण्यात आली. महिलांना तितकेसे जम बसवता आले नाही. या संघटना महिला चळवळी म्हणून ओळखल्या जातात ज्यांना राजकीय पक्ष आणि पुरुषांपासून स्वतंत्र असण्यावर जोर देण्यात आला होता. ऑक्टोबर 1980 मध्ये स्वायत्त महिला संघटनांच्या वतीने बॉम्बे येथे एक परिषद आयोजित करण्यात आली होती.

1982 नंतर महिलांना विविध क्षेत्रांत आणि जनसंघटनांमध्ये संघटित करण्याची प्रक्रिया स्पष्टपणे जाणवते. बिडी कामगार, घर काम दारणाऱ्या महिला, झोपडपट्टीधारक आपल्या मागण्यांसाठी मोठ्या संख्येने रस्त्यावर उतरले. कामगार महिलांची राष्ट्रीय समन्वय समिती स्थापन करण्यात आली. ज्याने सार्वजनिक क्षेत्रात काम करणाऱ्या महिलांना एकत्र केले. महिलांना कामाच्या ठिकाणी येणाऱ्या समस्यांवर लक्ष केंद्रित करण्यात आले. स्वायत्त महिला चळवळीच्या प्रभावाखाली विविध राजकीय पक्षांनी महिला आघाडी स्थापन केल्या. विविध दलित पक्षांनी त्यांच्या राजकीय धोरणाच्या समर्थनार्थ महिलांना एकत्रित करून पुन्हा सक्रिय केल्या. मुस्लिम महिलांशी संबंधित संरक्षण विधेयकाविरोधात मोर्चा काढला. संपूर्ण भारतात, अनेक महिला संघटना, स्वतंत्र आणि काही सुधारणावादी पक्ष, गावे आणि शहरांमध्ये, डाव्या आणि क्रांतिकारी विचारसरणीला पाठिंबा देत स्थापन करण्यात आल्या आहेत. यावेळी अनेक महिला संघटनांनी संकटात सापडलेल्या महिलांच्या मदतीसाठी संस्था स्थापन करण्यास सुरुवात केली. हुंड्यामुळे मृत्यूची प्रकरणे, बलात्काराची प्रकरणे, कुटुंबातील हाणामारीची प्रकरणे आजवर कोणाच्याही लक्षात येत नव्हती पण आता या संस्थांच्या मदतीने अशी प्रकरणे समोर येत आहेत . सरकारी आर्थिक मदत किंवा परदेशी मदतीच्या साहाय्याने ते स्वावलंबनासाठी समुपदेशन केंद्रे निर्माण केले. स्त्रियांच्या संघर्षांचा इतिहास आणि सामाजिक संघर्षांतील स्त्रियांची भूमिका शोधण्यात आली. 1986 पासून ग्रामीण महिलांमध्येही प्रबोधन होत आहे. शेतकरी संघटना, मग त्या श्रीमंत शेतकऱ्यांच्या नेतृत्वाखाली असोत किंवा क्रांतिकारी शक्तींनी, स्त्रियांचे प्रश्न उचलून धरले आणि महिला संघटना स्थापन केल्या. 1980 मध्ये चांदवा येथे शेतकरी संघटनेच्या नेतृत्वाखाली 20,000 शेतकरी महिलांचे एकत्रीकरण आणि शेतकरी महिला आघाडीची स्थापना हे त्याचे द्योतक आहेत. त्याचप्रमाणे मार्क्सवादी-लेनिनवादी कम्युनिस्ट पक्षाच्या नेतृत्वाखाली बिहार आणि आंध्र प्रदेशातील शेतकरी आणि शेतमजुरांच्या संघटनांनीही महिला आघाडीची स्थापना केली. गेल्या दोन वर्षांत, आदिलाबाद आणि गडचिरोली जिल्ह्यांमध्ये जनयुद्धाच्या नेतृत्वाखाली महिलांना दुय्यम दर्जा देणाऱ्या पारंपारिक रूढी आणि आदिवासी महिलांवरील पोलिसांच्या दडपशाहीविरुद्ध परिषदा आयोजित केल्या आहेत. आंध्र प्रदेशातील ग्रामीण महिलांनी केलेली उत्स्फूर्त दारूबंदी चळवळ ग्रामीण महिलांची ताकद दर्शवते ज्या त्यांच्या सुप्तावस्थेतून हळूहळू जागे होत आहेत.

निष्कर्ष

स्त्रीमुक्ती चळवळीवर विविध राजकीय विचारधारा आपली मक्तेदारी प्रस्थापित करण्यात मग्न आहेत. साम्राज्यवादाची बाजू घेणारा मूलतत्त्ववाद, गांधीवाद, सुधारणावाद आणि तथाकथित क्रांतिकारी मार्क्सवाद दडपशाहीच्या विरोधात लढल्या जाणाऱ्या महिलांवर छुप्या आणि उघडपणे प्रभाव टाकत आहेत. स्त्रीवाद ही एक सुसंगत आणि समंजस विचारधारा नाही. स्त्रीवादाचे अनेक अर्थ आहेत आणि एक अत्याचारित वर्ग म्हणून "महिला" ची वाढती चेतना म्हणून समजले जाऊ शकते. जे वेगवेगळ्या राजकीय विचारसरणींशी जोडले जाऊ शकते. त्यामुळे महिला चळवळ राजकीय पक्षांच्या संघटनात्मक नियंत्रणापासून स्वतंत्र असू शकते. परंतु ती राजकीय विचारसरणीपासून स्वतंत्र असू शकत नाही. महिलांच्या प्रश्नांवर परस्पर सहकार्याला भरपूर वाव आहे पण वैचारिक संघर्ष थांबवता येत नाही.सध्या महिला चळवळीवर सुधारणावाद आणि संसदवाद यांचे वर्चस्व आहे. जोपर्यंत स्त्री चळवळ त्यापासून दूर

होत नाही तोपर्यंत ती थांबलेल्या अवस्थेतून बाहेर पडू शकत नाही. आज भारतातील सत्ताधारी वर्ग साम्राज्यवादाच्या मदतीने स्त्री चळवळ आणि तिची क्रांतिकारी लोकशाही शक्ती संपवण्याचा प्रयत्न करत आहे. वर्गसंघर्षाविरुद्ध लिंगभेद निर्माण करून महिला चळवळीला व्यापक क्रांतिकारी लढ्यापासून वेगळे करण्याचा प्रयत्न करत आहेत. सुरुवातीच्या मूलभूत स्त्रीवाद, सांस्कृतिक स्त्रीवाद, नैसर्गिक स्त्रीवाद, नव-मार्क्सवादी स्त्रीवादाचे सर्व प्रवाह आपल्या देशाच्या विशेष परिस्थितीनुसार मजबूत आणि साचेबद्ध केले पाहिजेत. भारतीय स्त्रियांना या सामन्ती, औपनिवेशिक भारतातून मुक्तीची गरज आहे. त्यांना रोजगार देऊ शकेल अशा अर्थव्यवस्थेची गरज आहे. त्यांना पितृसत्ताक सरंजामशाही कौटुंबिक संबंध आणि संस्कृती तोडून त्यांच्या जागी लोकशाही आणण्याची गरज आहे. निराधार भोगवादी संस्कृतीपासूनही त्यांना स्वातंत्र्य हवे आहे. बहुसंख्य महिलांना पुढे येण्यासाठी आणि राजकीय जीवनात सहभागी होण्यासाठी संधींची गरज आहे. त्यासाठी क्रांतिकारी बदलाची गरज आहे. क्रांतिकारी लढ्यात महिलांना आघाडीवर आणणे आणि स्त्रीमुक्ती नव्या लोकशाही क्रांतीशी जोडणे हे क्रांतिकारी चळवळीसमोर आव्हान आहे. सध्याच्या महिला चळवळीत सहभागी व्हा आणि अन्यायाच्या विरोधात उभे करा. केवळ कष्टकरी जनतेच्याच नव्हे तर अत्याचारित महिलांच्या मुक्तीसाठी आघाडीचे पथक म्हणून उभे रहा. महिलांना क्रांतीची गरज आहे आणि क्रांतीला महिलांची गरज आहे.

संदर्भ सूची

1) भारतीय महिला - नही दिशाये - संपादन - रोमी शर्मा - प्रकाशन विभाग सूचना और प्रसारण मंत्रालय भारत सरकार

2) आधुनिक समाज मे स्त्री - आशाराणी व्होरा - श्री नटराज प्रकाशन साऊथ नई दिल्ली 110053

3) कार्यशील महिलाएं एवं भारतीय समाज - डॉ. सुभाष चन्द्र गुप्ता - अर्जून पब्लिशिंग हाऊस नई दिल्ली 110002

4) महिला विकास एवं सशक्तीकरण - सारिका ठाकूर - कुलसचिव महात्मा गांधी चित्रकूट ग्रामोदय विश्वविद्यालय चित्रकूट जिल्हा सतना

5) समाज राजनीती और महिलाएं दशा और दिशा - स्वप्निल सारस्वत - राधा पब्लिकेशन नई दिल्ली 110002

6) महिला कल्याण आणि विकास – प्रा. सौ.माधवी कवी - विद्या प्रकाशन नागपूर 440002

7) स्त्री पर्व - मंगला सामंत - सुगावा प्रकाशन सदाशिव पेठ पुणे 411030

डॉ. सोमा पी. गोंडाणे